

Onlinegeletterdheid en zoekvaardigheden in het nieuwe curriculum. Welke taak ligt er bij het schoolvak Nederlands voor het leren verwerven van informatievaardigheden in relatie tot internet?

1. Inleiding

Begin 2019 werd ik door SLO gevraagd om feedback te geven op de bouwstenen en de opdrachten binnen Curriculum.nu voor het leergebied Nederlands¹. Dat heb ik gedurende het jaar voor drie opeenvolgende versies mogen doen en inmiddels heb ik me ook enigszins in de andere leergebieden verdiept. Wat betreft de uitwerking van onlinegeletterdheid² en zoekvaardigheden steekt het conceptvoorstel van het leergebied Nederlands er met kop en schouders bovenuit. Door de bank genomen komen de termen ‘internet’, ‘digitaal/digitale’, ‘online zoeken’ en zelfs gewoon ‘zoeken’ maar mondjesmaat aan bod in de conceptvoorstellen voor de negen leergebieden van het nieuwe curriculum. Wel wordt gesproken over ‘(informatie)bronnen’ (Burgerschap, Mens en Maatschappij, Nederlands), ‘mediabronnen’ (Burgerschap), ‘waarheidszin’ (Burgerschap), ‘mediaboodschappen’ (Digitale Geletterdheid), ‘betrouwbaarheid’ (door de bron te controleren, bij Digitale Geletterdheid en Mens & Natuur), ‘leren onderscheid maken tussen feiten en meningen’ (Digitale Geletterdheid, Mens & Natuur, Nederlands). Maar buiten het leergebied Nederlands heeft het expliciteren van het omgaan met internet als informatiebron weinig precieze focus. Een enkele keer wordt gesproken over ‘het zoekproces’ (Digitale Geletterdheid: ‘het resultaat van het zoekproces presenteren’ – po-onderbouw), maar nergens staat te lezen wat dat zoeken op internet nu eigenlijk inhoudt. Terwijl juist dat broodnodig is om te leren. Zoeken voor school houdt stevast meer in dan even googelen en het resultaat presenteren!

Op zich is dit overzichtje nog lang niet uitputtend. Opvallend is bijvoorbeeld het gebrek aan een gemeenschappelijk vocabulaire.

2. ‘Onlinegeletterdheid’ en ‘Digitale Geletterdheid’

Je zou zeggen dat onlinegeletterdheid en zoekvaardigheden thuishoren bij Digitale Geletterdheid. Bij Digitale Geletterdheid worden immers vier kwadranten benoemd: *Computational Thinking*, Mediawijsheid, ICT-vaardigheden en Informatievaardigheden. Maar het lijkt erop dat de ontwikkelaars van Digitale Geletterdheid zich vooral liefst focussen op ‘data’ en ‘(big) datastromen’. Toch zijn informatiestromen iets anders dan datastromen. Het eerste fenomeen kun je direct consumeren (zij het niet in z’n totaliteit), het tweede fenomeen bestaat uit gegevens die pas na bewerking leesbaar of anderszins consumeerbaar zijn voor niet-programmeurs. Ik zie ook niet hoe je vòòr instroom op het hbo/wo zou kunnen werken aan het interpreteren van *big* data. En leren over de alomtegenwoordigheid en inzet van algoritmes is op zichzelf gewoon informatie gebruiken. Het inleidende hoofdstuk bij de Digitale Geletterdheid-bouwsteen ‘Data en informatie’ lijkt me kortom een minder geslaagde poging om een verbinding te leggen tussen de vier kwadranten.

Over de terminologie is sowieso natuurlijk veel discussie mogelijk. Wat mij betreft is Digitale Geletterdheid als geheel een tussenstation – een inhaalrace zo u wilt – (evenals onlinegeletterdheid). Over tien jaar spreken we vast weer gewoon over ‘geletterdheid’, met offline en online componenten. Dan valt Mediawijsheid onder Burgerschap en blijft *Computational Thinking* over als daadwerkelijke inhoud van wat Digitale Geletterdheid nu is – daar is ‘digitaal’ onderdeel van de inhoud. Een belangrijk onderwerp, maar niet gerelateerd aan informatievaardigheden.

Hoe langer ik me met Slim Zoeken (Sprengr 2018) bezighoud, hoe belangrijker het me voorkomt dat er breed aandacht besteed gaat worden aan kennis van het internet. Als je googelt, zoek je immers op het hele internet (het gebruik van *safe-search* filters en het al dan niet bestaan van de filter-bubbel daargelaten). Dus hoe ziet het internet eruit? Wat kan je verwachten aan resultaten en wat is de herkomst en kwaliteit van de getoonde informatie? Daarna komt eigenlijk pas: hoe ga je iets vinden? Sowieso is online lezen compleet anders dan lezen van papier: ‘dynamisch’, ‘interactief’, ‘zonder vaste vorm’ en (vaak) ‘volop voorzien van commentaar’.

Wat ik kortom op dit moment nog bij Digitale Geletterdheid zou verwachten, is specifieke aandacht voor het leren omgaan met online informatie, met zoeken en met zoekmachines. Maar geen details daaromtrent.

3. Conceptvoorstel leergebied Nederlands

Het leergebied Nederlands heeft acht bouwstenen uitgewerkt die de kennis en vaardigheden beschrijven voor de verschillende fasen in het onderwijs. Een van die bouwstenen is ‘Kritisch (digitale) informatie verwerven, verwerken en verstrekken’. Het

accent bij het leergebied Nederlands ligt op de rol van talige, visuele en retorische middelen bij het kritisch verwerven, verwerken en verstrekken van (digitale) informatie. Ik noteerde de volgende positieve punten:

- Prima uitwerking van stapsgewijs leren omgaan met offline en online informatie.
- Kritisch en bewust omgaan met informatie staat centraal in meerdere bouwstenen.
- Samen reflecteren wordt benoemd: zowel leerlingen onderling als leerling en docent samen.

4. Omgaan met online informatie in alle leergebieden

De volgende kennis en vaardigheden zouden wat mij betreft een plek moeten krijgen in het hele nieuwe curriculum (niet alleen bij Nederlands, maar ook bij andere leergebieden):

- betrouwbaarheid (het controleren van de bron) en vertrouwde bronnen;
- kennis van het internet en kenmerken van online informatie;
- zoekmachine(s) leren gebruiken;
- scannen.

4.1 Betrouwbaarheid (het controleren van de bron) en vertrouwde bronnen

Soms hoor je dat leerlingen elke bron in principe moeten wantrouwen en dat informatie door andere bronnen bevestigd moet worden. Nu wordt er nogal wat (vaak letterlijk) gekopieerd op het internet, bijvoorbeeld van *Wikipedia*, dus dat bevestigd krijgen, is weer een kunst op zich. (Regel 1: Staat er hetzelfde? Dan is het gekopieerd!). Maar laten we vooral vaststellen dat het inhoudelijk vergelijken van bronnen iets is wat je gaat leren in de bovenbouw havo/vwo. En dus niet al op de basisschool en niet in het vmbo. Er wordt te gemakkelijk vanuit gegaan dat leerlingen al jong zouden kunnen leren vaststellen wat betrouwbare informatie is. Je kunt bij leerlingen wel een besef opbouwen van het belang ervan, maar het daadwerkelijk onderscheiden van betrouwbaarheid is specialistisch werk dat niet eens alle journalisten beheersen.

Het is daarom een must in het onderwijs om per vakgebied, per school of per sectie met elkaar af te spreken wat de vertrouwde bronnen zijn. En nog belangrijker: om te bespreken waarom deze bronnen vertrouwd zijn.

4.2 Kennis van het internet

Een aanverwant cruciaal aspect is het internet ontrafelen. Het werkelijke doel van veel internetinformatie is soms lastig te duiden. Is het entertainment, commentaar of gewoon harde *clickbait*? Ook journalistiek heeft meerdere gedaanten. Onderzoek, nieuws gekopieerd uit persberichten en nepnieuws verschillen in opzet enorm van elkaar, maar uiterlijk veel minder. Kortom; wat is informatie op het internet en wie maakt het? Het gaat dus om:

- zicht krijgen op relevante bronnen, zoals musea, instituten, Schooltv, Wikipedia of het CBS;
- zicht krijgen op niet-relevante bronnen, zoals pulpnieuws en verzamelsites (gigantisch aanbod);
- zicht krijgen op zoekmachines en platforms (incl. verdienmodellen), waaronder *Google*, *YouTube*, nieuwssites, sociale media en fora, in al hun geledingen (ook de plekken die leerlingen zelf dagelijks bezoeken);
- zicht krijgen op ‘fictie’, ‘satire’, ‘humor’ en ‘entertainment’ op het internet, met name in de kruisbestuiving met feitelijke informatie;
- *factcheckers* raadplegen (een betere strategie dan *factcheck*-lijstjes gebruiken).

Bovendien, online informatie:

- is dynamisch (bewerkt, geciteerd, uit z'n verband gerukt, gekopieerd, verdwenen);
- is gelinkt aan andere inhoud (commentaren, *backtracking*, *related articles*, *tags*, categorieën, auteurs, enz.);
- wordt vaak gewaardeerd (*ranking*, *likes*/sterren, enz.);
- heeft nieuwe manieren van lezen nodig, zoals scannen;
- is voor een leek vaak lastig te herleiden tot een bron (auteurschap en datering zijn lang niet altijd duidelijk).

Lesgeven in het omgaan met online informatie is in mijn ogen vooral samen lezen, kijken en bespreken van:

- a. wat zich aandient;
- b. welke vorm dat heeft;
- c. wat de relevantie is op dat moment.

4.3 Zoekmachine(s) leren gebruiken

Een zoekmachine leren gebruiken betekent ‘*tools*’, ‘zoekoperatoren’ en/of ‘geavanceerd zoeken’ kunnen inzetten en je privacy kunnen beschermen. Liefst ook zoekbedoelingen kunnen onderscheiden (opzoeken, koopzoeken en informatief zoeken; zie:

Sprenger 2019). Belangrijk onderdeel van zoekmachinegebruik is het leren herformuleren van je zoekopdracht (zie de zeven zoekstappen hieronder).

4.4 Scannen

Last but not least. Scannen is een leestechniek waarmee je zowel in de resultatenlijst van een zoekmachine als op een gevonden pagina op zoek gaat naar wat je nodig hebt. Het is iets anders dan oriënterend lezen, waarbij je je op de hele inhoud van een tekst oriënteert. Bij scannen gaat het juist om alles overslaan, behalve dat wat relevant kan zijn. Scannen is onderdeel van de zeven zoekstappen van informatief zoeken. In een notendop:

1. Bedenken wat je wilt weten (en een *mindmap* maken).
2. Een zoekopdracht opbouwen met 2 tot 5 zoekwoorden (keuze uit de *mindmap*).
3. De zoekresultaten bekijken (scannen) en nieuwe woorden leren.
4. De zoekopdracht aanpassen (herformuleren).
5. De zoekresultaten in *Google* bekijken (scannen).
6. Keuzes maken en kijken of de webpagina ook echt bruikbaar is voor jouw doel (scannen/zoekwoord zoeken).
7. (Dan pas) Relevante tekst lezen of video bekijken.

Hopelijk vinden deze kennis en vaardigheden uiteindelijk allemaal hun weg naar de klas, om te beginnen ook graag naar de Nederlandse les.

Referenties

Sprenger, M. (2018). *Slim zoeken – hoe ga je om met online informatie?*. Uitgeverij De Wereld van Bovenaf (slimzoeken.nu).

Sprenger, M. (2019). “Relatief goed zoeken – Over verschillende zoekbedoelingen en hoe jongeren online informatie vinden”. Online raadpleegbaar op: <https://www.mediawijzer.net/relatief-goed-zoeken/>.

Noten

- ¹ Dit jaar bogen negen ontwikkelteams van Curriculum.nu zich over de vraag wat leerlingen in het primair onderwijs (po) en voortgezet onderwijs (vo) moeten kennen en kunnen. Binnen het traject Curriculum.nu beantwoorden ontwikkelteams voor negen leergebieden de vraag wat er tot het curriculum zou moeten behoren.

8. Innovatie en digitale geletterdheid

In zeven ontwikkelsessies van drie opeenvolgende dagen zijn de ontwikkelteams met hun opdracht aan het werk gegaan. Op elk tussenproduct is feedback gevraagd aan leraren, experts en wetenschappers. Alle conceptversies zijn te raadplegen op www.curriculum.nu. Op 10 oktober 2019 werden de eindversies aangeboden aan de minister. De negen leergebieden zijn: 'Wiskunde', 'Burgerschap', 'Bewegen & Sport', 'Kunst & Cultuur', 'Mens & Natuur' en 'Mens & Maatschappij'. Zie curriculum.nu. Besproken versie in deze tekst: 7 mei 2019.

- ² Ik blijf voorlopig graag gebruikmaken van de door Jeroen Clemens geïntroduceerde term 'onlinegeletterdheid', omdat hierin het verschil tussen statische bronnen en dynamische online bronnen goed tot z'n recht komt. Zie: jeroenclemens.nl.